

[Detta är en inskannad och OCR:ad version av
Donald Broady: *Longitudinella studier. Ett första försök till överblick*,
Lärarhögskolan i Stockholm, PM april 1983, 11 sidor]

Donald Broady
PM 1983-04

Longitudinella studier. Ett första försök till överblick

TCOs utbildningsnämnd gör i *Arbetsliv och utbildning* (1981), s 164-168, en rad viktiga påpekanden om brister i statistikproduktionen, den otillräckligt differentierade yrkesnomenklaturen, jämförelseproblem mm. Perspektivet är här behovet av data om utbildning och arbetsliv som planeringsunderlag.

En för forskningen ogynnsam bieffekt av brister i den offentliga statistiken är att forskningsresurser binds vid statistikinsamling som med fördel kunnat skötas av myndigheter och mer rutinmässigt. Jag ska här bara förmedla några synpunkter på behovet av tvärsnittsdata och longitudinella data som underlag för forskning om samband mellan utbildning och arbetsliv.¹

Det är exempelvis genant att högskolereformen 1977, som genomfördes under anmärkningsvärd enighet med det synnerligen uttalade syftet att den sociala rekryteringen till högskolan skulle breddas, innebar att noteringarna om de nyantagnas sociala bakgrund försvann (det omedelbara administrativa skälet lär ha varit att själva inskrivningstillfället försvann). Därmed försvårades den systematiska utvärderingen av om detta syfte uppnåtts. Enligt högskolepropositionen, som låg till grund för riksdagsbeslutet, bör en huvuduppgift i utbildningsmyndigheternas uppföljningsansvar vara att undersöka studeranderekryteringen bl a med hänsyn till sociala faktorer², och i april 1980 fattades ett riksdagsbeslut (efter Studiedokumentationspropositionen tidigare samma vår) om att uppföljningsundersökningar av de studerandes bakgrund skulle ske ungefär vart tredje år, oftare till att börja med och mer glest därefter, ett beslut vars genomförande försvårades av att inga pengar anslogs för ändamålet (ett par motioner om anslag till SCB avslogs av samma vårriksdag som beslöt att undersökningar skulle ske). Studiedokumentationsutredningen, med uppdrag att granska hur uppgifter om de studerandes sociala bakgrund skulle samlas in, bollade över uppdraget till SCB, som genomförde några metodutprovande undersökningar, bl a en totalundersökning av de antagna till läkarutbildning. Bl a därför finns ändå en del tvärsnittdata om det intressanta skede när de nya antagningsbestämmelserna trädde i kraft. Men någon systematisk insamling har inte kommit till stånd. I skrivande stund syns ingen ljusning: Studiestatistikutredningen, som skall vara avslutad våren 1982, har i det preliminära förslag som redan gått på remiss tilldelat lägsta (!) prioritet åt insamlandet av statistik om social bakgrund. Det pågår dock försök att göra något åt situationen. Förutsatt att Datainspektionen ger sitt tillstånd, planerar SCB t ex att försöka använda FoB-statistik för att i efterhand fastställa social bakgrund för dem som började sina högskolestudier 1980/81.

Det är således anmärkningsvärt illa ställt med tillgången på tvärsnittsdata som behövs för studier av högskolereformens sociala effekter. Det är beklagligt, just nu är högskoleorganisationen en knutpunkt för diskussionen om utbildning/arbetsliv och det är inte bara högskolans eget planeringsbehov som kräver ett gott faktaunderlag.

¹ Detta översiktliga avsnitt innehåller synpunkter från Ingemar Emanuelsson, Mats Myrberg och Erik Tängdén.

² Regeringens prop. 1975:9, s 4333.

För undersökningar av samband mellan utbildning och arbetsliv behövs förutom tvärsnittsdata longitudinella studier. Om undersökningar av elevers väg genom utbildningssystemet - här finns en förnämlig svensk tradition att bygga vidare på - utsträcker tillräckligt långt i tiden, hamnar man med nödvändighet i frågor som har med samband utbildning/arbetsliv att göra. I själva verket kompletterar tvärsnittsdata och longitudinella studier varandra, vilket kan belysas med ett problem i samband med studierna av antagningen till högskolan: Longitudinella data måste kompletteras med tvärsnittsdata för att man skall kunna fånga upp snabba förändringar, t ex beträffande antal arbetarbarn i högskolan eller fördelningen mellan äldre och yngre studerande (för att nämna två vanliga frågor i den utbildningspolitiska diskussionen). Sådana snabba förändringar kan tolkas som följer av snabba institutionella förändringar (t ex ändringar av antagningsbestämmelser) eller av ändrad utbildningsbenägenhet. Det är inte förvånande att inte longitudinella studier kan fånga sådana förändringar (eller fångar dem först efter lång tid): När det gäller fördelningen mellan åldersgrupper är det vid en given tidpunkt bland 19-21-åringarna som den största *andelen* påbörjar sina universitets- och högskolestudier. Vid en snabb omsvängning, av typen att yngregrupperna minskar och äldregrupperna ökar (vilket skedde 1969-70), är det med longitudinella metoder lättare att upptäcka minskningen bland de yngre än ökningen bland de äldre, eftersom varje åldersklass bland de äldre var för sig uppvisar en obetydlig ökning även om den sammanlagda ökningen bland alla äldrestuderande kan vara beaktansvärd. När man³ med longitudinella studier kunnat konstatera en nedgång i antalet antagna arbetarbarn under perioden från slutet av 60-talet till mitten av sjuttioalet, kan detta således ha kompenseras av ett ökande antal nyantagna äldre med arbetarbakgrund under samma period (det är bekant att många äldre tog sig in i högskolan och där ofta läste kortare kurser eller avbröt studierna i förtid, dvs ordnade sina egna "korta" kurser).

Låt oss nämna några longitudinella studier av betydelse för forskningen om utbildning/arbetsliv.

Ett pionjärbete med särskild inriktning på yrkeslivet var Ejnar Neymarks avhandling *Selektiv rörlighet* (1961).⁴ Neymark följde en åldersklass, 1928 års män (som f ö var Malmöundersökningens årskull), fram till deras fördelning på arbetsområden och befattningar. Syftet var "att försöka klarlägga, vilka urvals- och skiktningstendenser som gjort sig gällande vid den manliga ungdomens - och speciellt landsbygdsungdomens - anpassning i geografiskt och yrkes-sociografiskt avseende under 40- och 50-talens högkonjunktur."⁵

Bland tidigare undersökningar vilkas material fortfarande används, bör nämnas den s k individualstatistiken som SCB och pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet började samla in 1961. Året innan hade SCB tagit över ansvaret för skolstatistiken från Skolöverstyrelsen. Under 60-talet samlade SCB in data för ett urval av årskullen födda 1948 och under första hälften av 70-talet för ett urval av årskullen födda 1953. Dessutom har Kjell Härnqvist och Allan Svensson kompletterat dessa data med egna undersökningar. Detta material är det som kallas "individualstatistiken".⁶ Kjell Härnqvist och Allan Svensson har fortsatt följa upp materialet,⁷ och det har också kunnat utnyttjas för andra undersökningar som bidragit till förståelsen av samband utbildning/arbetsliv. Bland har Kjell Rubenson använt individualstatistiken för sin undersökning av lågutbildades inställning till och deltagande i

³ Jfr Allan Svenssons studier

⁴ Neymark, Ejnar: *Selektiv rörlighet. Flyttningstendenser och yrkesval i relation till utbildning, begåvning och härkomst. Uppföljning av en åldersklass*. Stockholm: Personaladministrativa rådet, 1961. Samme Neymark har betytt mycket för framväxten av det som senare skulle bli syo-organisationen i Sverige. Han skrev bl a betänkandet om utbildning, yrken etc för 1940 års Skolutredning och rekryterade Margareta Vestin att syssla med studier av ungdom och yrken.

⁵ Neymark, aa s 5.

⁶ Se *Individualstatistiken. Skoldata för ett urval elever födda 1948 och 1953*. Stockholm: SCB 1976, samt ett stort antal rapporter av Kjell Härnqvist och Allan Svensson, pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet.

⁷ Allan Svenssons undersöker f n årgångarna födda 1948, 1953, 1958, 1963, dvs de som gick i skolan från mitten av sextioalet till slutet av sjuttioalet

vuxenutbildningen och kompletterat den med nya data för individerna i materialet med hjälp av en postenkät 1970 samt postenkäter och telefonintervjuer 1973.⁸

Utöver Individualstatistikprojektet har Malmöundersökningen⁹, Västmanlandsundersökningen¹⁰ och örebroprojektet¹¹ producerat databanker som andra kunnat dra nytta av. Nu senast har Mats Myrberg i sin studie för gymnasieutredningen¹² kunnat dra fördel av att Malmö- och Västmanlandsundersökningarna följt elever från det de började skolan år 1935 resp år 1957 ända ut i arbetslivet. Mats Myrbergs upptäcktsfärder i detta material är ett aktuellt exempel på hur viktigt det är att sådana databanker finns (och helst borde sådana genomgångar föreligga i sinnevärlden innan utredningar börjar arbeta, inte på sluttampen).

Med "longitudinella" studier kan man mena olika saker.¹³ Ofta brukar man bli anse att en fullvärdig longitudinell studie skall börja i en problematik och sedan hålla fast vid den. Med den innebörden började egentligen flera av de nämnda undersökningarna inte som longitudinella. Västmanlandsundersökningen började som en gymnasieprognosundersökning, som sedan följdes upp undan för undan. Malmöundersökningen har haft skiftande frågeställningar; den startade 1938 med Siwert Hallgrens intelligensmätningar som en studie av samband mellan social bakgrund och intelligens. Under 40-talet var kvarsittningsfrågan ett akut - och inte bara i ekonomiskt avseende kostsamt - problem, och Hallgrens insamling av data om lärares bedömningar av elever måste ses i ljuset därav. Under senare hälften av 40-talet, när pojarna i undersökningen testades i samband med mönstringen (Torsten Husén) var det frågor om intelligensens konstans som var centrala. Fram till sin död 1961 samlade sedan Hallgren fler registerdata om undersökningsgruppen, och nu ryckte intresset för vart de tog vägen i arbetslivet i förgrunden.

Bland pågående undersökningar som bygger på nyinsamlat material är t ex Sigbrit Franke-Wikbergs LONG-projekt¹⁴, som följer ett urval studerande i medicinsk, teknisk, psykologisk och ekonomisk utbildning under hela deras tid vid högskolan, och som också, framför allt med hjälp av Basil Bernsteins begreppsapparat för analys av makt och kontroll, försöker karaktärisera de olika utbildningslinjerna samt de föreställningar som är knutna även till den framtida yrkesutövningen.

På senare år har det dock skett en nedrustning vad gäller longitudinella studier. Det enda longitudinella projekt som i skrivande stund spänner över mer än 20 år är Kjell Härnqvists LING-projekt¹⁵ (Långtidseffekter av utbildning). Ursprungligen ingick var tionde sjätteklassare 1961 i materialet, i vilket sedan olika urval efterhand kunnat studeras; representativa urval har besvarat enkätfrågor, etc. Inte oväntat visar sig social bakgrund och resultat av intelligensmätning (i 13-årsåldern) vara mycket starka prediktorer för utbildningsframgångar senare i livet. Den kraftigaste variationen vad gällde utbildningsframgång återfinns inom den grupp ur låg socialgrupp som presterade genomsnittliga eller bättre resultat vid intelligensmätningen. Därför har den gruppen specialstuderats. Material som dessa är

⁸ Se Rubenson, Kjell: *Intresse för vuxenutbildning bland unga män med kort utbildning*. Göteborgs universitet, Pedagogiska institutionen, 1972, resp *Rekrytering till vuxenutbildning. En studie av kortutbildade yngre män*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 1975.

⁹ Husén, Torsten et al: *Talent, Opportunity and Career*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1969.

¹⁰ Carlsten, Y: *Västmanlandsundersökningen*, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm, 1975 (dupl).

¹¹ Magnusson, David et al: *Adjustment. A Longitudinal Study*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1975.

¹² Myrberg, Mats: *Studieorganisation och elevströmmar. Ett bidrag till utvärderingen av 1970 års gymnasieskolereform*. SOU 1981:98.

¹³ Jfr begreppsutredningen i Jansson, Carl-Gunnar: *Project Metropolitan. A Longitudinell Study of a Stockholm Cohort*, Research Report No 1, Stockholms universitet, Sociologiska institutionen, 1975, vari också en rad svenska longitudinella undersökningar refereras

¹⁴ Umeå universitet, pedagogiska institutionen.

¹⁵ Göteborgs universitet, Pedagogiska institutionen.

givetvis av stort värde, och det ligger i sakens natur att mycket information ligger och väntar på att hämtas fram.

Det borde göras fler longitudinella studier, och redan insamlat material skulle kunna avvinnas viktig information. Ingemar Emanuelsson, vars egna (tills. m. Ingemar Fägerlind) studier av utbildningshandikap främst byggde på Malmöundersökningens data, brukar säga att "Det man inte gör i förväg, har man inte efteråt", och han noterade häromåret:

"I dag är dock situationen sådan, att man inte längre har liknande undersökningsmaterial tillgängliga, där individerna fortfarande är i de lägre skolåldrarna. Det betyder att undersökningar som tidigare kunnat göras med hjälp av exempelvis individualstatistiken (Promemorior från SCB, 1976:8 och Härnqvist & Svensson, 1973), Örebroprojektet (Magnusson m fl, 1975) eller Västmanlandsundersökningen (Carlsten, 1975) nu inte längre och, om nya undersökningar inte kommer till stånd, inte heller framledes är möjliga att genomföra. Det innebär vidare att man inte heller har möjligheter att senare kunna vända tillbaka till sådana material för att hämta information om tidigare skolsituationer som skulle kunna ge belysning av problem som blivit aktuella. Denna situation är otillfredsställande, speciellt som man kan förutse en förändring av arkiveringsföreskrifter som kommer att göra det mycket svårt att genomföra retrospektiva studier baserade på individbundna uppgifter."¹⁶

Vid sidan av de i egentlig mening longitudinella undersökningarna bör uppföljningsundersökningarna nämnas. Dessa innebär att man post festum söker upp ett stickprov ur en population, som t ex lämnat en viss skolform samtidigt, för att se vad de har för sig vid en senare tidpunkt. Bland SCBs uppföljningsundersökningar är den s k "sjuårsuppföljningen" (benämningen avser att elever som lämnade grundskolan 1971 undersöktes sju år senare, 1978) den enda med tillräcklig utsträckning i tiden för att medge studier av en årskull hela vägen från grundskolan till andra skolformer och ut på arbetsmarknaden.¹⁷ SÖ (byrå P1) har utnyttjat detta material för att beskriva sambandet utbildning/arbete.¹⁸ Även Rune Axelsson¹⁹ har utnyttjat samma undersökning. Hans studier är inriktade på attitydmätning. SCB har också tidigare gjort uppföljningsundersökningar av vart de som lämnat högskolan tagit vägen.

För närvarande genomför SCB en fyraårsuppföljning av elever som lämnade grundskolan 1979. Denna kull har redan tidigare (1980) följts upp. Det finns nu möjligheter att bygga på med material så att man 1986 kan göra en sjuårsuppföljning av dem som lämnade grundskolan 1979 - en undersökning som skulle ge goda möjligheter att jämföra flöden från utbildning till arbetsliv under 1970- och 1980-talen. SCBs elevuppföljningar kan f ö samarbetas med registerdata (t ex om social bakgrund, deltagande i högskole- och komvuxstudier etc) för att ge fylligare information än de ursprungliga enkätfrågorna. Det är på detta sätt möjligt att i efterhand åstadkomma "longitudinella" studier med hjälp av uppföljningsundersökningar. Man kan också med hjälp av elevuppföljningar genomföra "pseudolongitudinella" studier, som SCB gjort med 1980 och 1983 års uppföljningar av dem som gick ut grundskolan 1979; här har man nämligen i bägge fallen dragit ett urval bland samtliga 16-åringar 1979, men inte eftersträvat att få med samma individer i de två urvalen. Det finns vidare möjligheter att göra rena registersamkörningar mellan t ex högskoleregistret och lönestatistiska material för att få en bild av flöden mellan utbildning och arbetsmarknad.

Till sist bör bland pågående större projekt, som spänner över en längre period och samlat in värdefulla data om vad skolan gör med elever med olika social bakgrund, nämnas Göran Arnmans projekt

¹⁶ Emanuelsson, Ingemar: *Utvärdering genom uppföljning av elever*. Stockholm: Högskolan för lärarutbildning, Pedagogiska institutionen, 1979, s 3. Tilläggas bör, att det projekt som skisseras i denna programskrift sedan 1980 pågår, finansierat av SÖ och SCB.

¹⁷ Myrberg a a, s 135.

¹⁸ SÖ, byrå P1, serien "Utbildning och arbete".

¹⁹ Uppsala universitet, pedagogiska institutionen.

"Segregation och särbehandling i grundskolan".²⁰ Denna forskningsinriktning initierades i slutet av 60-talet av Harald Swedner, som i USA stiftat bekantskap med forskning om rassegregerade skolor. En inledande mindre studie i Malmöområdet visade hur skolorna där skilde sig åt med avseende på elevernas sociala och etniska bakgrund, främst beroende på att skolornas socialt homogena upptagningsområden. Projektet "Segregation och särbehandling i grundskola" har i sex kommuner - Stockholm, Botkyrka, Lidingö, Malmö, Linköping och Borås - följt den kull elever, som började grundskolan läsåret 1972/73. Arvman och hans medarbetare, som definierat segregation som "rumslig särbehandling mellan sociala grupper", har samlat in registerdata och egna data och funnit anmärkningsvärda systematiska skillnader i skolans behandling av olika elever. Drygt 4 000 bland dessa har följts genom hela grundskolan, och sedan de 1981 lämnat grundskolan fortsätter projektet att följa dem genom gymnasieskolan. I grundskoleundersökningen har skolklassen varit den primära analysenheten, till skillnad från flertalet jämförbara studier över tid där individerna varit analysenhet.

²⁰ Lunds universitet, Sociologiska institutionen.